ЖИТТЯ І ТВОРЧІСТЬ БОРИСА АНТОНЕНКА-ДАВИДОВИЧА

Нещодавно нашому видатному письменникові Борисові Антоненкозі-Давидовичу минуло 80 років з дня народження і 57 років літературної творчости. І, незважаючи на цю поважну дату в житті всім відомого літератора, що належить до тих перших, що почали писати свої талановиті твори за перших пореволюційних років, українська преса на рідних землях жодним словом не згадала про цю дату та про нашого літератора. Тож годиться, хоч тут коротко відзначити цю варту уваги подію в літературному житті.

Почавши свою літературну діяльність понад 50 років тому, письменник пройшов довгий і складний життьовий шлях, позначений не тільки творчими успіхами, а й тяжкими поневіряннями, такими характеристичними для багатьох талановитих творців української літератури. Тож і не дивно, що сьогодні, як кажуть "за творчим варстатом" він лишився один з небагатьох, що починали разом творчий шлях у літературу в перші пореволюційні роки. Але своєю невтомною й талановитою працею Борис Дмитрович здобув собі заслужене почесне місце. Найкращим доказом цього є той факт, що навіть його давні твори, написані 40-50 років тому, витримали іспит часу і сьогодні читаються з непослабною цікавістю, ставши вартісним першоджерелом у вивченні складних процесів на Україні, зокрема в перші пореволюційні роки.

Народився Борис Дмитрович Антоненко-Давидович 5-го серпня 1899-го року в місті Ромнах на Полтавщині в родині машиніста-залізничника. Це сталося в Засуллі, на околиці Ромен, і його кати та баба Олена раділи, що народився хлопчик.

Як пише сам письменник, час його народження стався на межі двох великих століть: "Позад мене здалека відлунювало Шевчєнковє слово й будило з летаргії мій край, десь у Петербурзі гримнув був мгністєр

Валуев: "Не било, нет і бить не может!"... та вже на обрії громадилися хмари першої революційної бурі 1905-го року".

Як зазначає сам Антоненко-Давидович у своїх спогадах, рід матері, Юлії Максимівни Яновської, походив з Сорочинець, і на цій підставі її старші брати, його дядьки, пізніше запевняли, ніби вони походять з роду Гоголя, теж Яновсько-го і теж з Сорочинець. Але Борис Дмитрович не надавав цьому ніякого значення, його більше цікавив батьків рід, де з оповідань діда Олександра, якийсь предок, козак Антоненко, визначався такою фізичною силою, що голіруч задавив циганського ведмедя, який вийшов з послуху свого господаря й, замість показувати всякі свої штуки, став трощити тин у Антоненковому дворі. Відтоді вражені односельці прозвали силаня Давидовичем, що стало спочатку йому за вуличне прозвисько, а далі приросло до офіційного прізвища.

Шкода тільки, підкреслює Борис Дмитрович, що рід завзятого козарлюги Антоненка-Да-видовича після скасування козацтва здрібнів... а десь у середині 19-го століття один із нащадків, з волі харківського архієрея, змінив навіть своє українське прізвище на "культурніше" — Дави дов. А через це в біографічних довідниках про нашого письменника й писалося ніби його справ^ лшє прізвище Давидов, а в дійсності Антоненко-Давидович повернув собі в громадському житті и літературі прізвище його далеких, але близьких духом предків.

^ перші роки дитинства малому Борисові довелося прожити у Брянську, за межами України, "кУДи переїхала вся родина на місце батькової праці. А тому українську мову довелося йому вивчати вже, маючи шість років, від хлопчиків, з якими бавився в Охтирці, куди він знову переїхав з батьками. А як тільки він навчився добре розмовляти рідною мовою, батьки віддали його до Охтирської гімназії, де вчителі настирливо виганяли з дітей українську мову й навіть акцент. Про ці часи письменник згадує так: "Мене це мало гнітило, бо я добре знав російську мову ще з "Брянська, але почуття образи й протесту до тої офіційної Росії в Охтирці, що спиралася на школу, церкву й поліцію, рано ввійшло в мою душу".

У 1915 році батько Антоненка-Давидовича потрапляє на війну і, хоч був у тилових частинах, десь зник і вже ніколи не повернувся додому. Так 16-річний Борис лишився жити як одинак у матері без батька. Після закінчення Охтирської гімназії, навесні 1917-го року, він їде добувати вищу освіту, вступає на природничий відділ фізико-ма-тематичного факультету Харківського університету, а потім переходить до Київського Інституту Народньої Освіти, який не закінчив.

Писати почав Антоненко-Давидович ще на гімназійній лавці в Охтирці, але спершу писав російською мовою, і перші його вірші були навіть надруковані в рос. юнацькому журналі "Ученик". В останніх клясах гімназії почав писати фейлетони на учнів та вчителів, в чому мав успіх і в учителів, і в учнів. У 1916-му році в гімназійному журналі "Школьний луч" помістив нарис "Моя поездка на Кавказ". Це була його перша поважніша прозова річ, що стала, на думку автора, прообразом пізнішого репортажу "Землею українською" та оповід. "Збруч".

У 1920-1921-му році Антоненко-Давидович завідує охтирською повітовою наросвітою. Доводилося багато "крутитись" по школах, дитячих будинках і садках.

Але роки революції, політична боротьба, що прогриміли тоді по Україні, повернули йому рідну мову в літературі й дали безліч тем для писання. Охтирське життя, обставини за часів воєнного комунізму, зміна влад, надворсклянські чудові околиці Охтирки дали письменникові невичерпне джерело матеріялу на кілька подальших років.

"Сила гострих вражень від тих полум'яних бурхливих літ, — згадує письменник, — коли здавалося, сам час зірвався з віковічної коли і помчав через вибоїни, вирви і яри, знову штовхнули мене взятися за перо".

Тож цю тематику, ці враження, що наситили нашого письменника, події перших пореволю-ційних років, бачимо у більшості його творів

першого десятиріччя: і в "Запорошених силуетах", і в "Тук-тук", і в драмі "Лицарі абсурду", і в оповіданні "Останні два", і в повісті "Смерть", і в оповіданні "Печатка", і навіть в незакінченому романі "Січ-мати" та в окремих оповіданнях для дітей.

Перше оповідання українською мовою "Останні два" (1923) було надруковане в київському журналі "Нова громада", де редактором працював Олекса Петрович Варава (Кобець). Автор тут майстерно змалював напад махнівців на пархо-мівську цукроварню, біля Охтирки. Своєю динамікою, напруженими ситуаціями оповідання викликало прихильні відгуки, серед яких найавторитетнішим був прихильний голос видатного Миколи Зерова.

Та найзначнішими творами цього першого десятиріччя, безперечно, були зокрема повість "Смерть" (1927), оповідання "Печатка" (1930) та книжка соковитих нарисів "Землею українською" (1930). Повість "Смерть" перевидана в 1929 році, а потім з'явилась у "Віснику" у Львові, а по війні четвертим виданням вийшла вона в Лондоні в 1954-му році накладом Української Видавничої Спілки.

Повість "Смерть" цікава тим, що в ній немає вигаданих або причесаних нереальних типів. Дія відбувається у повітовому місті, що дуже нагадує нам ту ж таки зросійщену Охтирку. Тут же згадуються й мальовничі краєвиди Ворскли.

В центрі всіх подій стоїть партійна організація з її людьми, що керують різними установами, життям міста і всього повіту. Становище досить напружене: навколо, ніби ворожі табори, розкинулися селища, що не бажають давати податків новій владі, що на кожного прибулого представника влади дивляться вороже, як на представників окупанта.

Автор змалював цілу низку типових постатей з їхніми позитивними й негативними сторонами. Більшість подій показано очима колишнього петлюрівця Костя Горобенка, що керує наросвітою й бере активну участь

в партійному житті. Він перейшов на радянську плятформу, але в його вчинках, в оцінці людей, подій, як і він сам думає, вічні непослідовності. Він хоче за всяку ціну довести свою відданість партії, але його раз-у-раз "підточують" численні сумніви. Ще так недавно це саме село було основою українства, а тепер він мусить їхати на села, брати контрибуції, арештовувати й розстрілювати. І в ньому прокидаються болючі думки: "В тому річ, Костю, що ти йдеш проти села. Українського села. Того єдиного певного водозбору, що заради нього засновував колись "Просвіти", був за інструктора Центральної Ради, тікав з військом Директорії. Ти мусиш бити разом з цими незрозумілими людьми саме в ту мішень, яку недавно будував своїми власними руками, як певний щит. Ти мусиш розторощити цю мішень на тріски, спалити ті тріски, щоб не лишилось і сліду. Ти мусиш, Костю, стріляти в позавчорашнього самого себе!"...

Поруч Горобенка на зборах організації та в щоденній праці бачимо постаті міського активу: завсоцвиху Славіна, завкультвідділу сухітник Попельначенко, завюрвідділу Міша Чернишов, командир кавескадрону Несторенко, секретар осередку Дружинін, голова деревообробників Фролов, також Фірсов, Завальний та інші. Більшість їх навіть не володіють українською мовою.

В розмовах, в приватних суперечках у змалюванні поводження на праці та окремими рисами характеристики кожної постаті автор спостережливим оком подав портрети цих партійців.

Славіна зовсім не знала української мови, була набридлива, її не любили в жінвідділі. Коли вона з кимсь розмовляла, то обов'язково крутила ґудзик на піджаці співрозмовника, а вигляд мана трохи довгошийої обскубаної курки. "Славіна носила бурякову блюзку з великим вирізом. У цьому вирізі зійшлись на герць Славініна претензія на декольте і партійна пристойність". А з-під її тонких губів вилітали недогризки слів без закінчення і без початку. Такі дотепні характеристики можна знайти про кожну постать.

Майже всі партійці — це росіяни або зрусифіковані, що наслідують інших. Лише Завальний та Горобенко тримаються переважно своєї мови й дістають українські газети. В таких обставинах легко потрапити під марку "націоналістів". Навіть Завальний, хоч і в жарт, трохи глузує з Горобен-ка, який намагається, щоб освіта мала українське обличчя, кажучи:

— Здоров, Горобенко. Ну, як там "мова"? ... Петлюрівщину сієш, каналія! Це ти Маркса зук-раїнізував? — він показав на свіжі плякати, друковані українською мовою.

В розмові з завкультвідділом Попельначен-ком, якого просто звуть Попинака, останній дорікає Горобенкові, що й досі не налагоджена бібліотека. А довідавшись, що немає книжок, Попель-наченко категорично каже: "Так що значить нема! Має ж ці книжки інтелігенція — реквізнуть!.. Взяти і баста!"

Надзвичайну спостережливість виявив автор і в показі, як відбувається суботник, куди вийшли в першу чергу партійці. Дружиніну не подобалось, що Нестеренко поставив всіх рядами, як військових, і командував, щоб ішли рівно, в ногу і співали пісню. Працюючи лопатою і витираючи піт з лиця, Дружинін, недавній робітник, сказав до Завального, дивлячись на командира кавескад-рону Нестеренка та повітпродкомісара Дробота, що стояли тільки й розмовляли,:

— Ні, ти мені спершу людину перероби, от що, через те, що кожний чоловік по-своєму сволоч... поки з кожного нашого партійного шелехвоста не зробиш людини, розумієш — людини, поти з цього нічого не буде... Начорта нам унтера? "Ать-два" він може, а лопатою — вибачте?

Фролову дружина принесла цілий клунок з пиріжками, але йому незручно їсти при всіх, коли інші нічого не мають поїсти. Жінка це зрозуміла і сказала на вухо:

— Це нічого, Сеня. Ти візьми їх, і потім — вроді, як до ветру в лози — і скушаеш там...

Славіна побачила ці пиріжки і з заздрістю сказала голосно:

— Удівітельно — как крепко іногда держат нашіх товаріщей мєщанскіє прівичкі!..

Так картину за картиною показує автор життя партійного осередку, внутрішні взаємини в ньому, виїзди на села, проведення сільських зборів, — все це дає яскравий образ часів військового комунізму. Цей глибоко психологічний твір захоплює читача своєю щирістю, живими постатями, взятими з дійсности.

І скрізь в центрі подій фігурує Кость Горобенко з його ваганнями, недовірливістю, самоана-лізою, підозріннями. Щоб стати стовідсотковим комуністом, щоб довести свою вірність партії, він приходить до переконання, що треба пролити ворожу кров, і тоді він ніби спокутує всі свої минулі гріхи, бож "За життя розплата тільки кров'ю".

І наприкінці повісти автор дає напружену психологічну картину розстрілу куркулів-закладників, де бере участь і Горобенко, здійснюючи свою ідею. У цьому епізоді розкривається низка особливостей, показаних на разючих контрастах дійсности. Шістьох закладників поставили під лісом до розстрілу. Сам Горобенко дуже хвилюється, у нього так тремтять руки, що він не може навіть скрутити цигарки, але закладники стоять мовчазні, похмурі, як воли. І це ще більше дратує Горобенка:

— Що за чорт! Я хвилююся більше, аніж ці заручники... — Він скоса глянув на дядьків. Вони стояли такі ж нерухомі й мовчазні. Горобенко обдивився їхні зашкарублі, великі не про ногу, чоботи, порепані руки й не міг зрозуміти... чи це дивовижний стоїцизм, чи бичача тупість.

Не порушили дядьки свого зовнішнього спокою й тоді, коли їм оголосили, що за десять хвилин їх розстріляють. Не зрушили з місця закладники навіть тоді, коли Горобенкові та іншим комунарам здалося, що через Ворсклу переправляється загін повстанців, і вони, лишивши дядьків, побігли за горбок, щоб роздивитися.

Критики свого часу закидали авторові повісти багато різних злочинів: націоналізм, антисемітизм, що в повісті дуже багато чорної фарби, що комуністи всі змальовані негативно. Справді в тих закидах було мало правди. Антоненко-Давидович в особах Дружиніна, Чернишова, Зіверта показав дуже об'єктивно й зрівноважено комуністів. Але він це зробив не за наперед зробленим пляном, як це буває в багатьох письменників сучасної України, що позитивний герой настільки ідеальний, що з нього можна ікону малювати, а коли негативний, то обов'язково "клясовий ворог", із соцпоход-женням і т. д.

Правда, авторові можна закинути, що він може перебільшив "психологізм" Горобенка, його надмірну самоаналізу, проте й такі типи можливі. Відомо, що навіть колишній нарком М. Скрипник прихильно відгукнувся про цей твір.

Ця повість лишається цінним вкладом в нашу літературу, зокрема про часи військового комунізму. Ця тема з такою яскравістю майже не відображена в нашій літературі.

Цікавим твором цього періоду є й оповідання "Печатка" (1930), що змальовує період Центральної Ради. На тлі неспокою, зросійщеного робітництва, несвідомого села, повороту з фронту до рідних хат цілих ешелонів розполітикованої солдатні, автор майстерно змалював спритного й переконаного організатора українського руху за самостійність України, просвітянського пропагандиста, що з найскрутніших ситуацій знаходить вихід. Разом ніби з автором цього твору, бо розповідь іде від першої особи, цей невгнутий агітатор за українську справу Андрій Осадчий виступає перед робітниками підприємств, їде на села, коли обставини такі, що не можна втовпитися

до поїзда, переповненого недавніми фронтовиками, але головне, що він уміє швидко знайти спільну мову з слухачами, уміє заспокоїти і змусити слухати його навіть збільшовичену масу. На цю тему, здається, українська література не має твору, що так яскраво відображав би ту тяжку ситуацію для людини з українським серцем, взагалі для української державности.

Великим успіхом користувалися й репортажі Антоненка-Давидовича "Землею українською", окремі розділи якої друкувалися по журналах, а цілість вийшла у 1930-му році. Пізніше ця талановита й щиро й сміливо написана книжка вийшла в "Українському видавництві" Краків-Львів в 1942-му році, а в 1955-му в Америці у Вві "Київ".

Як прийняли це видання у Львові, бачимо з рецензії одного з відомих тепер літературознавців, що підписався криптонімом "Цет". Він писав: ..."Книго, — невеличка розміром, 164 сторінки, але яка ж цінна змістол, який глибокий повно-гранний документ уже прогомонілої доби. Найдете в ній тонку лірику й розмашну епіку, гумор і сатиру, тихий смуток віхами топтаного народу й жорстоке відчуття боротьби, а передусім пречисту й міцну, як смерть, любов до нашої батьківщини... Він, цей безстрашний борець, що разом з своїми великими товаришами не схотів поцілувати пантофлю папи-Сталіпа, поведе вас у країну "хрестів і могил", вашу рідну країну, читачу... Ви вихором понесетесь у минуле, зрозумієте багато проблем сучасного і вп'єтесь безтямно чарівним майбутнім. Вірить бо в нього Антоненко-Давидо вич, — чому ж нам не вірити?" ... "Передусім книжка Антоненка-Давиловича сама по собі... справаскя література. Його блискуче перо сяє, як найкраща козацька шабля, у честь якої складає він захоплені дитирамби"...

"Його участь у могутньому зриві Схгдньої України, — пише рецензент далі, — що проходив у рр. 1925-1933, велика. Прегарний промовець, він не тільки письмом боровся за українське обличчя України, але й словом з трибуни. Про свої пропа-ґандивні мандрівки по Україні він прегарно розповідає у книжці "Землею українською". З кожної сторінки цієї книжки так і бухає любов до України і глибока ненависть до Москви"....

Отже ніхто з українських письменників не об'їздив стількох місцевостей України, а, головне, не відобразив того так соковито й правдиво.

Нариси Антоненка-Давидовича дихають молодечою романтикою й завзятістю, просякнуті реальною дійсністю й любов'ю до рідної землі, до своєї історії, до свого плюндрованого народу. Тим то вони, як і повість "Смерть" мають своє пізнавальне значення, вони є своєрідною історією нашої дійсности часів українізації та культурно-національного розвитку України 20-тих років. Відвідуючи різні закутки нашої землі, автор мав безліч зустрічей, багато вражень, які відбилися у його книжці. Тут і краєвиди та люди Донбасу, шахтарі, і картини прикордоння, і мандрівка по запорізьких місцях, через Дніпрові пороги, зустрічі з лоцманами, і розмови з ненависниками нашої мови та русифікаторами, яких ще побільшало тепер, і виступи автора книжки разом з іншими письменниками перед широкою авдиторією, і подих нашого рідного села.

Великою позитивною рисою нарисів є те, що в них раз-у-раз згадуються історичні події, що відбулися в різних місцевостях. Автор любить свою історію і знає безліч цікавих історичних фактів, якими забарвлює свої твори. У репортажі "Де когут піє на три держави" автор сам признається:

"Н люолю нашу історію. Я люблю її буйну, далеку, неповторну романтику, яку жадні тенденції істориків не могли вкласти в Прокрустове ложе Польщі й Росії. Я люблю ступати її вже стертими слідами і е тих слідах шукати пахощів минулого. Я люблю історію, бо вона вмерла і живе; в сьогоднішніх днях мені іноді промайне копія її найкращих шедеврів. Я люблю її німі надгробки й могилки: вони промовистіші за багатьох лекторів і гіпотез"... І мандруючи по Кам'янці, висміюючи бруд кам'янецьких готелів, що носили ще тоді гучні старі назви "Венеція", "Одеса", "Лондон", малюючи постаті візників-балагул, скрізь згадує історичні події, що відбулися в часи гетьмана Дорошенка тощо.

Згадуючи історичне минуле, автор з сумом констатує: "Дивна, справді, наша історична доля: зо всіх буйних літ, що ураганами пролетіли через наш степ, нам лишились у спадщину самі тілг>ки хрести та могили"...

У цьому ж нарисі "Там, де тіні забутих днів" автор показує обурення місцевого нікопольського вчителя, який з гнівом говорить про місцевих русифікаторів та кар'єристів, картає за пере-іменування старовинної вулиці, що носить назву "Микитинська", від Микитиного рогу, де оула колись Січ, де Амельницький дістав гетьманську булаву від січового товариства.

Разом з цим учителем, що має прізвище Півень, Антоненко-Давидович відвідує січову церкву Покрову, Покровський собор. А коли з цвинтаря вийшов відомий місцевий русотяп-протоісрей, Півень каже:

— Це сволоч: русифікатор і чорносотенець! Відвідавши Кам'янець і оглядаючи його старовинну кріпость та вежі, автор пише: "Року 1762 Магомед 4-ий і Петро Дорошенко обложили Ка-м'янець. 150 тисяч яничар, орди і козаків стали табором під мурами. Коли важкі турецькі кам'яні ядра трощили мури, коли чотири вежі вирячили •чорт діри руїни, тоді вперше впав польський Ка-м'янець". А іншим разом, коли султан прибув цо Кам'янця, у місті було забрано до гарему 300 найкращих жінок...

У нарисі "Рейки на драговині" Антоненко-Давидович розповідає про приїзд групи письменників до Деревлянської землі, до старовинного Коростеня, де як розповідає легенда, розгнівані за непосильний "податок" деревляни нагнули два дерева, прив'язали князя Ігоря за ноги до верхівок дерев і розідрали його надвоє. А потім княгиня Ольга помстилась, закопавши живцем деревлян-ських послів від князя Мала й з допомогою горобців та голубів спалила Іскорость.

Міркуючи й заглиблюючись знову в трагічну історію України, письменник пише: "Я не люблю Петрівської доби Росії. Я не люблю її, бо давно вже, відколи випадково (як і багато нас) потрапив до тог психологічної колізії, що звалась "стати свідомим українцем", я виплекав собі ненависть до Петра і його діл". І далі закінчує свої міркування так: "Не для нас, не для України Петро поставив колись дибки клишоногу Московію і погнав гарапником загнуздану Росію на північ, захід і південь. Не для нас! З Петровської кузні під Полтавою українська шкапа подалась у віки з розгрваним черевом і тельбухами, що волочились нею шляхом аж до 1917-го".

Так кожен нарис цього видання приносить не лише описи краєвидів, виступи письменників, зустрічі з цікавими людьми, а багато історичних фактів, відомостей, що збагачують читача незнаними або забутими відомостями з нашого минулого.

До речі для автара властивий також і легкий гумор, що забарвлює майже всю його творчість першого десятиріччя.

Ще 19926-го року Антоненко-Давидович почав писати великий роман "Січ-мати", уривки якого друкував в журналах "Життя й революція" та "Глобус". 1933-го автор подає цей роман певно, першу частину "Нащадки прадідів" до В-ва "ЛіМ", звідки його було послано на рецензію до ЦК партії, але назад він не повернувся. Того ж року Антоненко-Давидович друкує уривок з роману "Борг".

Та прийшли для нашого автора, як і для багатьох інших письменників тяжкі часи: безпідставні напади в пресі, обвинувачення в незробле-них гріхах, масові арешти письменників та інтелігенції. Ніби рятуючися від тієї кампанії, Антоненко-Давидович виїжджає до Алма-Ати (Казахстан), де працював редактором художнього сектору Крайвидаву, готував саме антологію української літератури казахською мовою, як 2-го січня 1935-го року його було заарештовано й безпідставно засуджено на 10 років. Але, замість десяти, пробув на засланні 21 рік і лише 1956-го року повернувся до рідного Києва з надломленим здоров'ям. Проте

письменник привіз з собою новий роман "За ширмою", який вийшов друком 1963-го року і перевиданий в Австралії в 1972-му.

Як довідуємося з автобіографічної статті "Сам про себе", Антоненко-Давидович почав писати свій роман на засланні в 1953-му році, видно після смерти Сталіна. Про це він згадує так: "Та ось у березні 1953-го року я зненацька відчув такий потяг до творчої роботи, якого не зазнавав, мабуть, з того часу, як перестав ходити в початківцях, марячи, мов сновида, образами й характерами. Вільними від фізичної робота годинами, а то й ночами, коштом відпочинку й сну, я припадав до клаптиків паперу, пишучи роман "За ширмою". Далеко від України, в хаті сільського шевця, де я квартирував, під стукіт шевського молотка й часом сварку та п'яну лайку майстра-кустаря та його замовців, я гарячково працював, не уявляючи навіть, чи залишилось щось у мене від колишніх літературних здібностей, чи я розгубив і рештки їх на тих "розпуттях велелюдних"... "В процесі роботи я радісно констатував, що залишилася незайманою моя мова, яка довго вакувала без практичного застосування. Виходило, що, втративши в житті все, я зберіг найдорожчий свій скарб!" Таким чином, повернувшися в червні 1956-го року до Києва після страшної "мандрівки", письменник почав новий період у своїй творчості.

Роман, як бачимо, приніс у літературу нову

тематику і нові мистецькі фарби. Цей психологічний твір змальовує життя родини українця-ліка-ря Постоловського, який був заарештований в Україні на початку війни. Його було помилково запідозрено в бажанні передатися до німців, і по арешті він незабаром опиняється аж в Узбекістані, де бракувало лікарів. Тож його таки звільнюють з-під арешту й дають працю в місцевій лікарні.

Родина лікаря Постоловського складається з дружини, сина і матері самого лікаря. Конфлікт виникає поміж дружиною лікаря і матір'ю, тобто .між невісткою і свекрухою. Мати розповідає малому свої казочки, по-своєму виховує, а мати хлопчика, зрусифікована малороска (у першій

редакції, в журналі, була вона росіянкою Д. Ч.), виступає проти того, що навчає мати. Зав'язуються глибокі суперечки. Невістка — порожня ледача міщанка, що свою нікчемність прикриває бажанням стати маляркою, ненавидить свекруху, цькує її й ображає. Стара тяжко переживає, сумуючи за своїм Переяславом, а син, лікар Постоловський. через безліч праці не приділяє уваги тим непорозумінням. Мати більшість свого часу проводить за ширмою, в кутку синового кабінету. Звідти часто чути тільки важкі зідхання, а пізніше й приглушений стогін, бо мати вже захоріла на пістряк. А коли син кинувся, то було вже пізно. Вона вмирає, а він везе її ховати до рідного Переяслава.

Отже автор ніби порушив у своєму романі стару проблему-тему взаємин батьків і дітей. Та нове тут бачимо в нових обставинах, зовсім на новому ґрунті — на тлі життя й будівництва Узбекіс-тану. Автор з великим чуттям і психологічною глибиною показав постать забутої безпорадної матері. Твору не можна читати без хвилювання. Антоненко-Давид ович показав тут себе великим майстром людської душі. З великою любов'ю змальовує він і працьовиту узбецьку людину, так на роботі, як і в приватному житті. Тож твір має і велике виховне значення, особливо для нашої молоді.

Не даром роман викликав жваві суперечки, обговорення. У пресі з'явилось чимало й нападів, а ще більше прихильних відгуків, листів з подяками. Літературознавець Л. Бойко слушно підкреслив у своїй ґрунтовній передмові до вибраних творів письменника "На довгій ниві": "Повість за ширмою стала цікавим, своєрідним і помітним явищем не тільки в творчому доробку письменника, а й усієї української прози останнього десятиріччя". А відомий поет Василь Симоненко писав до нашого автора:

"Дорогий Борисе Дмитровичу! Нарешті Ваш роман доповз і до Черкас. Вчора, оббігавши пів-міста, я ледве придбав для себе одного примірника. Мені було дуже радісно, що книга, котру я так полюбив, зникає з книгарень майже блискавично.

Кажуть, що завжди найсильніше перше враження. Але це, мабуть, правдиво, тільки тоді, коли твір мілкуватий і тримається на зовнішніх оздобах. "За ширмою" я не перечитував, а читав захоплено, відкриваючи ті грані і вловлюючи нюанси, що при першому знайомстві лишились чомусь поза увагою... Сердечно дякую Вам за чудову книгу, за ті години творчої й естетичної насолоди, котрі Ви подарували своїм твором і мені, і багатьом-багатьом читачам. З синівною шанобою схиляю голову перед Вашим талантом і зичу Вам довгих і плідних років життя"...

Ніби на відзначення 75-річного ювілею Анто-ненка-Давидовича, варшавське в-во "Чительник* випустило цей роман "За ширмою" у 1974-му році польською мовою ("За параванем") тиражем 7290 примірників в перекладі Станіслава Рихліць-кого. Оригінальну обкладинку з суперобкладинкою зробив Мар'ян Стахурський. Для автора, який від 1971-го року перебуває під цілковитим бойкотом з боку українських видавництв (зрозуміло, що це наказ влади) цей факт е відрадною подією в його житті.

Варто згадати, що цей твір перевидано українською мовою і в Австралії заходами Філії ОУП "Слово", з післясловом автора цих рядків та з фінансовою допомогою "Української Висилкової Книгарні" в Мельборні.

Цю тему про взаємини батьків і дітей, про материнське серце з великою силою таланту змалював Антоненко-Давидович і в своїй повісті "Слово матері" (1964).

До більших і важливіших літературних полотен нашого автора належить і мисливська поема "Семен Іванович Пальоха" (1967), окремі розділи якої друкувалися й давніше. Фактично, це низка мисливських оповідань, де головним персонажем є сільський дивакуватий дядько Семен. Спершу можна подумати, що це синтетичний образ, але потім переконуємось, що це реальна постать, що має свої власні погляди на життя, свою філософію. Розповідь іде від самого автора, який разом з приятелями вирушає на полювання і щоразу зупиняється над Дніпром біля Козачої могили в дядька Семена, який веде їх полювати на качок,

розповідаючи різну бувальщину. Серед дійових осіб бачимо навіть поета й мисливця Максима Рильського.

Новішим виданням Антоненка-Давидовича є збірка "Здалека й зблизька", що вийшла друком в середині 1969-го року. Це збірка літературно-критичних нарисів про творчість Тараса Шевченка, Нечуя-Левицького, Панаса Мирного, а також кількох сучасників автора книжки: Степана Ва-сильченка, Василя Блакитного, Максима Рильського, Євгена Плужника, Бориса Тенети та Володимира Свюори. До збірки входить також і низка творів на інші теми. Це поради молодим авто рам, як писати твори, яку вагу в творчості має мова, про основні принципи літературної творчости, про деяких горекритиків і кололітературних графоманів.

Читаючи цю збірку, ще раз переконуємось, що в особі Антоненка-Давидовича маємо не лише автора талановитих епічних полотен та видатного мовознавця й перекладача, а й першоклясного літературознавця, ерудита не лише в своїй, а і в літературах інших народів, у їх культурних надбаннях. Творчість наших велетнів літератури, в його нарисах, не засмічених соціологічним лушпинням, постає перед читачем у всій своїй силі, значимості й красі, як великий національно-літературний скарб.

Окремі нариси забарвлені цікавими особистими спогадами про письменників-сучасників, які вже відійшли з життя, зокрема про свого вчителя Степана Васильченка, а також про Бориса Тене-ту, Максима Рильського. У розділі "Критика і критики" автор розповідає, якої шкоди наробили свого часу різні "критики-верхогляди", які розмножилися були на початку 30-х років. Вони навіть критикували Тараса Шевченка, Толстого, Чехова. Такі критики, пише автор, напали свого часу і на його повість "Смерть", закидаючи націоналізм, антисемітизм та інші лиха. Згадує також, як один з таких критиків закинув йому антисемітизм за слово "архиерей", думаючи, що це означає "архиєврей". Автор згадує і коньюнктурників та пристосуванців, які "вчора писали про певних відомих

письменників "за упокій", а сьогодні, при зміні кньюнктури, з таким же піднесенням сідають писати "за здравіє".

Можна з певністю сказати, що це найперше торкалося такого наклепника і пристосуванця, яким був О. Полторацький, який свого часу надрукував гостру статтю проти Остапа Вишні під огидним наголовком "Що таке Остап Вишня", а як Остап Вишня повернувся з заслання, то написав "хвалебну" статтю.

Найновішою книжкою Антоненка-Давидови-ча, що з'явилася друком після багатьох поневірянь, є мовний порадник "Як ми говоримо", у видавництві "Радянський письменник" у 1970-му році. Це надзвичайно цінна праця про красу української мови, як оберігати її від засмічення непотрібними русизмами та невірними виразами, сло-вами-покручами. Про це видання була низка прихильних рецензій не лише в українській пресі, а і в російському фаховому журналі "Вопроси літератури" та в польському журналі Академії Наук "Славіа орієнталіс" (1972). Але за наказом "згори", Інститут мовознавства в Києві скритикував цю книжку, і вона зникла з продажу. Про це ширше пишемо в окремій статті.

Підсумовуючи творчий і житьовий шлях нашого талановитого й працьовитого письменника, можна ствердити, що, незважаючи на великі злигодні й поневіряння, 22 роки на засланні (навіть царська влада, не зважилася б на такий засуд), наш літератор своїм вкладом в літературу, й нашу культуру випередив багатьох своїх колеґ.

Антоненко-Давидович всебічно обдарований автор: він і чудовий мовознавець, і перекладач, і репортер, і нарисовець, він автор і дитячих оповідань, і численних літературно-критичних статтей, і оборонець нашої рідної мови. І ми гордимося, що наша література й наука має таких невтомних і талановитих людей.